

УДК 658.012

СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Якименко-Терещенко Н.В., Долгунін М.Є.

Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Вивчено підходи до поняття «економічна безпека підприємства». Визначено принципи формування та теоретичні засади функціонування системи економічної безпеки підприємства. Означено елементи системи економічної безпеки. Визначено сутність та склад системи соціально-економічної безпеки підприємства. Сформульовано принципи формування системи соціально-економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: соціально-економічна безпека, принципи, система, система соціально-економічної безпеки підприємства.

Постановка проблеми. Існування підприємств у жорстких умовах світового та вітчизняного конкурентного середовища суттєво ускладнюють їх функціонування та обумовлюють необхідність забезпечення економічної безпеки на всіх стадіях життєвого циклу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безпека є основою для існування і динамічного розвитку будь-яких систем, при цьому особливе значення має економічна безпека. Пильний інтерес наукової спільноти до економічної безпеки позначився на початку 90-х років минулого століття. Були поставлені питання про сутність економічної безпеки, її структуру, рівні, проблеми забезпечення. І в даний час проводяться численні дослідження в області формування термінологічного

апарату теорії та методології економічної безпеки. Так проблемам забезпечення економічної безпеки підприємств присвячені праці Н.В. Афанасьєва, Т.Г. Васильціва, М.Т. Гільфанова, Н.П. Левковець, Г.А. Мінаєва, В.С. Пономаренко, Л.Г. Шемаєвої та інших [1, 2, 4, 6-11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на значну кількість робіт щодо проблематики економічної безпеки підприємств підприємством ця проблема достатнім чином не вивчена. Так додаткової уваги заслуговують теоретичні засади формування та функціонування системи соціально-економічної безпеки підприємства.

Формулювання цілей статті. Вивчення теоретичних засад та визначення принципів фор-

мування системи соціально-економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В науковій літературі сформувалося декілька підходів до визначення економічної безпеки підприємства. Серед них виділяють: стратегічний (економічну безпеку підприємства розглядають як стан захищеності підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз); ресурсно-функціональний (економічну безпеку пов'язують з процесами ефективного використання ресурсів); ринковий (економічна безпека забезпечується ефективним використанням ресурсів для забезпечення ринкового розвитку підприємства); конкурентний (рівень економічної безпеки пов'язують з наявністю конкурентних переваг); гармонізований (стан економічної безпеки підприємства обумовлюється узгодженістю характеристик елементів системи) тощо.

Отже, економічна безпека підприємства – це такий стан розвитку підприємства, при якому гарантується і забезпечується найбільш ефективне використання і розвиток усіх видів ресурсів і складових потенціалу, що сприяє стабільності економічного і фінансового розвитку, ефективності нейтралізації, запобігання і протидії внутрішнім і зовнішнім факторам з метою досягнення стратегічної місії підприємства. Економічна безпека відображає рівень життєздатності підприємства протягом періоду життєвого циклу функціонування, рівень економічної ефективності діяльності, стан захищеності від зовнішніх і внутрішніх ризиків.

Концепція теорії економічної безпеки базується на основні положення:

1) економічна безпека – це стан економіки соціально-економічної системи, який досягається шляхом пошуку компромісів між її ресурсними можливостями і «силою» впливу негативних впливів, що визначається через можливість нанесення шкоди системі;

2) економічна безпека – поняття суб'єктивне, яке визначається через об'єктивні характеристики соціально-економічної системи, її зовнішнього і внутрішнього середовища;

3) економічна безпека передбачає стійкість системи в заданих параметрах. У зв'язку з цим виявляється зв'язок між теорією економічної безпеки і теорією стійкості.

Економічна безпека досягається тільки за умови цілеспрямованої взаємодії сукупності сил і засобів, здатних протидіяти негативним впливам, що впливають на економічну систему, тобто за умови створення системи економічної безпеки. Для розуміння сутності такої системи звернемося до базового поняття «система».

Винограй Е. Г. визначає систему як об'єкт, який вирішує актуальні суперечності в заданих умовах середовища за рахунок функціональної орієнтованості своєї динаміки і конструкції, яка сформована організаційними процесами [5].

Автор праць з соціального пізнання та соціальної інформації, В. Г. Афанасьєв, визначає систему як сукупність об'єктів, взаємодія яких викликає появу нових інтегративних якостей, які не властиві окремим компонентам, які створюють систему [2].

На думку М. І. Бідняка та В. В. Біліченко, система є не просто сукупністю одиниць, коли

кожна частка керується законами причинного зв'язку, що діє на неї, а сукупністю відносин між цими елементами. Це в цілому визначає структуру системи, де існує матеріалізована частина – об'єкт та абстрактна частина – сукупність організаційних відносин між елементами об'єкта [3].

Функціонування системи характеризується такими категоріями, як функції, склад, структура, конструкція, поведінка та розвиток системи.

Функції – це властивості системи, необхідні для досягнення мети в певному середовищі. Відношення до реалізації мети розмежовує всі властивості систем на три класи: функціональні, дисфункціональні та нейтральні. Таке визначення функції виходить з необхідності врахування функціональної ролі як складу, так і структури, причому не тільки в конструкційному аспекті, а й у динамічному. Іншими словами, функціональні властивості повинні виявлятися як для елементів конструкції та відносин між ними, так і для процесів поведінки й розвитку системи, а також відносин між цими процесами.

Склад – це безліч функціональних елементів системи. Для динамічних систем термін «склад» має, окрім конструкційного змісту, ще й динамічний. У динамічному аспекті як елементи складу виступають функціонально-орієнтовані процеси поведінки та розвитку систем.

Структура – це безліч функціональних відносин між елементами системи. Поняття структури також є характеристикою не тільки конструкції, але й динаміки систем, позначаючи в другому випадку безліч відносин між системними процесами, необхідними для досягнення мети.

Конструкція системи – це єдність її складу і структури. Будучи відносно стабільною й довготривалою стороною системи, вона повинна відповідати як вимогам функціонування, так і розвитку. Оскільки функціонування системи може здійснюватися в кількох напрямках, причому ці напрями зазвичай розрізняються як за своєю значимістю для вирішення протиріч, так і за частотою й характером реалізації, то, очевидно, конструкція, як інваріантний щодо функціонування «зріз» системи, повинна бути орієнтована на все поле напрямків функціонування з урахуванням характеру, питомої ваги та значимості кожного з них.

Поведінка – це динаміка системи, яка здійснюється в межах існуючого типу її організації.

Розвиток – це зміна організації системи.

Функціональну орієнтованість системи, її поведінку та розвиток визначають такі фактори, як, по-перше, ресурсне та інформаційне забезпечення, по-друге, відкритість та доступність інформації до елементів системи, по-третє, перетворення управлінської інформації безпосередньо в функціональні ефекти, по-четверте, взаємодія між ресурсно-інформаційним забезпеченням, управлінням та виконанням [5].

Система економічної безпеки підприємства – це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрози та забезпечення стабільного функціонування підприємства в теперішньому часі та в майбутньому [4]. До числа основних завдань системи економічної безпеки підприємства належить: захист законних прав та інтересів підприємства та його

працівників; збір, аналіз, оцінка даних та прогнозування розвитку середовища; вивчення партнерів, клієнтів, конкурентів; недопущення проникнення на підприємство структур економічної розвідки конкурентів; протидія технічному проникненню в злочинних цілях; виявлення, попередження і припинення можливої протиправної та іншої негативної діяльності працівників підприємства на шкоду його безпеки; захист працівників підприємства від насильницьких посягань; забезпечення збереження матеріальних цінностей та відомостей, що становляться комерційну таємницю підприємства; добування необхідної інформації для вироблення найбільш оптимальних управлінських рішень з питань стратегії і тактики економічної діяльності компанії; фізична і технічна охорона будівель, споруд, території; контроль за ефективністю функціонування системи безпеки, вдосконалення її елементів.

На думку Пономаренко В.С., система економічної безпеки – це сукупність (комплекс) заходів та засобів, використання яких регламентується відповідними правовими актами (державними, регіональними, власними) [9].

Систему безпеки підприємства, як стверджує Г.О. Мінаєв, утворюють фактори навколишнього середовища (внутрішні та зовнішні), функціональна система (власне система безпеки) і організаційно-управлінська система (система забезпечення безпеки) [8].

Шемаєва Л.Г. пропонує трактування змісту економічної безпеки підприємств як забезпечення реалізації стратегічних інтересів підприємства на основі використання можливостей зовнішнього середовища з застосуванням продуктивної взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища) [11].

Як комплекс організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних і пропагандистських заходів, спрямованих на кількісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз розглядають систему економічної безпеки О. М. Ляшенко та Ю. С. Погорелов [11].

Кожна система економічної безпеки унікальна, але при цьому слід враховувати такі принципи їх формування:

- система економічної безпеки підприємства повинна бути побудована виходячи з рівня розвитку, цілей, структури підприємства, положення підприємства на ринку, можливих ризикових ситуацій, політичного положення;

- система економічної безпеки підприємства повинна бути побудована на сполученні запобіжних заходів, які не дозволять відбутися негативній події, і заходів, які виникають у випадку появи реальної загрози та необхідності її нейтралізувати або мінімізувати наслідки;

- не можна відокремлювати систему забезпечення економічної безпеки підприємства, тому що вона є складовою частиною безпеки галузі, економіки країни і т.д. Дуже багато завдань безпеки не можуть бути вирішені самостійно, відокремлено від системи безпеки більш високого рівня;

- система економічної безпеки підприємства повинна ґрунтуватися на принципі диференційованості, тобто вибір заходів щодо подолання за-

гроз, які виникли, відбувається залежно від характеру загрози і ступеня важкості її наслідків;

- система економічної безпеки підприємства повинна бути комплексною, тобто необхідні зусилля, спрямовані одночасно на всі складові економічної безпеки в комплексі, а не на одну або декілька. Тільки комплексні дії можуть дати реальний результат;

- система економічної безпеки повинна бути адаптивною, тобто завжди мати можливість переорієнтації свого потенціалу за необхідністю, що пов'язано із зовнішніми або внутрішніми змінами;

- система економічної безпеки підприємства повинна постійно вдосконалюватися і мати здатність розвиватися;

- система економічної безпеки повинна бути побудована таким чином, щоб вона могла створювати прогнози або в крайньому випадку на ранніх стадіях виявляти різні негативні фактори, а також вживати заходів з їхнього запобігання або нейтралізації;

- система економічної безпеки повинна бути організована таким чином, щоб витрати на її утримання і забезпечення були економічно виправдані та не перевищували той оптимальний рівень;

- всі елементи системи економічної безпеки підприємства повинні бути взаємозалежні та взаємодіяти один з одним на основі принципу досягнення загальної стратегічної мети.

Як і будь-яка система, система економічної безпеки, являє собою сукупність елементів, що функціонують як єдине ціле. Елементи всередині системи пов'язані між собою, а через зовнішнє середовище за допомогою прямого і зворотного зв'язку – з іншими системами. Структурні елементи системи економічної безпеки, з точки зору різних авторів, різняться. Так підсистемами такої системи вважають оціночну, інструментальну, об'єктів дії та суб'єктів забезпечення, підсистему детермінант [5].

Структурними компонентами системи економічної безпеки підприємств також визначають: суб'єкти системи, ресурси, організаційно-правову основу побудови і функціонування системи економічної безпеки, механізми управління системою, механізми стратегічної взаємодії, технології, методи і засоби забезпечення економічної безпеки [2].

Шемаєвою Л. Г. визначено склад елементів системи економічної безпеки суб'єктів господарювання як організованої сукупності взаємопов'язаних елементів їхньої зовнішньої та внутрішньої безпеки, зокрема: спеціальні служби, об'єкти, наукові підходи, нормативно-правова база, політика, стратегія, концепція, принципи, функції, завдання, методи та засоби, що спрямовуються для забезпечення реалізації стратегічних і тактичних інтересів суб'єкта господарювання, захист цих інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз [11].

Висновки з даного дослідження і перспективи. Таким чином, вивчивши наукові праці з проблеми формування та функціонування системи економічної безпеки підприємства, її складових та управління ними, а також беручи до уваги посилення уваги до соціальної складової функціонування підприємства як соціально-економічної системи, вважаємо доцільним формування сис-

теми соціально-економічної безпеки підприємства. Таку систему утворюють теорія, методи, методологія, інструменти й механізми реалізації функції безпеки в соціально-економічній системі, які спрямовані на захист її інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Складовими системи соціально-економічної безпеки підприємства є фінансово-економічна, кадрова, соціальна, інтелектуальна, інноваційна, виробнича, інформаційно-аналітична, екологічна, правова.

Формування системи соціально-економічної безпеки підприємства повинне базуватися на

системі загальних (комплексності, системності, варіантності (альтернативності), прийнятного ризику) та специфічних положень, доповнених принципами оптимізації соціально-економічної безпеки, що забезпечує підвищення рівня життя працівників і соціальний прогрес, тобто пріоритетності вирішення завдань і здійснення заходів, спрямованих на збереження здоров'я і життя працівників підприємства, підтримку нормальних умов її існування та сумісності технічної й соціальної складових соціально-економічної безпеки.

Список літератури:

1. Адаменко Т. М. Система економічної безпеки підприємства: підхід до формування / Т. М. Адаменко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2013. – № 25(2). – С. 265-273.
2. Афанасьев Н. В. Управление развитием предприятия: монография / Н. В. Афанасьев, В. Д. Рогожин, В. И. Рудыка. – Х.: Издательский дом «ИНЖЕК», 2003. – 184 с.
3. Бідняк М. Н. Виробничі системи на транспорті: теорія і практика: монографія / М. Н. Бідняк, В. В. Біліченко. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – 176 с.
4. Васильців Т. Г. Узагальнення концептуальних основ економічної безпеки підприємства / Васильців Т. Г. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 212. – С. 153-158
5. Винограй Э. Г. Общая теория организации и системно – организационный поход / Э. Г. Винограй. – Томск: Изд-во Том. ун-та. 1989. – 336 с.
6. Гильфанов М. Т. Сущность и содержание системы экономической безопасности предприятия / М. Т. Гильфанов, Н. С. Максакон // Сборник научных трудов аспирантов и сотрудников Института экономики и управления. – Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2012.
7. Левковець Н. П. Система показників оцінки економічної безпеки підприємства за її функціональними складовими / Н. П. Левковець // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. – 2010. – Вип. 7. – С. 297-304.
8. Минаев Г. А. Безопасность организации: учебник / Г. А. Минаев. – К.: КНТ, 2009. – 440 с.
9. Пономаренко В. С. Концептуальні основи економічної безпеки: монографія / В. С. Пономаренко, С. В. Кавун. – Х.: ХНЕУ, 2008. – 256 с.
10. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія: в 3 т. Т. 1 / О. М. Ляшенко, Ю. С. Погорелов, В. Л. Безбожний та ін.; за заг. ред. Г. В. Козаченко. – Луганськ: Елтон-2, 2010. – 282 с.
11. Шемаєва Л. Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: 21.04.02 / Л. Г. Шемаєва. – К., 2010. – 39 с.

Якименко-Терещенко Н.В., Долгунин М.Е.

Харьковский торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета

СИСТЕМА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация

Изучены подходы к понятию «экономическая безопасность предприятия». Определены принципы формирования и теоретические основы функционирования системы экономической безопасности предприятия. Определены элементы системы экономической безопасности. Определена сущность и состав системы социально-экономической безопасности предприятия. Сформулированы принципы формирования системы социально-экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: социально-экономическая безопасность, принципы, система, система социально-экономической безопасности предприятия.

Yakimenko-Tereshchenko N.V., Dolgunin M.E.

Kharkov Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

SYSTEM OF ECONOMIC SAFETY OF ENTERPRISES

Summary

Approaches to the concept of « economic safety of enterprise» are studied. The principles of formation and theoretical foundations of the functioning of the enterprise's system of socio-economic safety are determined. Elements of the system of economic safety are defined. The essence and composition of system of socio-economic safety of the enterprise are determined. The principles of forming the system of social and economic security of the enterprise are formulated.

Keywords: socio-economic safety, principles, system, system of socio-economic safety.